

۲۰۷۸۱۱۱

بِسْمِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

شورای امنیت و حقوق نرم از قاعده گرایان تا هنجار سازی

نگارنده

رسول رضایی آدریانی

با مقدمه

دکتر رضا موسی زاد

انتشارات چتر دانش

سرشناسه	رضایی آدریانی، رسول، ۱۳۶۹-
عنوان و نام پدیدآور	شورای امنیت و حقوق نرم از قاعده‌گرایی تا هنجارسازی / نگارنده رسول رضایی آدریانی؛ با مقدمه رضا موسی‌زاد
مشخصات نشر	تهران: چتر دانش، ۱۳۹۸.
مشخصات ظاهری	۱۸۱ص؛ ۲۱×۱۴ س.م.
شابک	۹۷۸-۶۰۰-۴۱۰-۳۷۸-۷
وضعیت فهرست‌نویسی : فیپا	
یادداشت	کتابنامه: ص. ۱۵۶.
موضوع	حقوق نرم
موضوع	Soft law
موضوع	سازمان ملل متحد، شورای امنیت -- قطعنامه‌ها
موضوع	United Nations. Security Council -- Resolutions
موضوع	حقوق بین‌الملل
موضوع	International law
موضوع	حقوق نرم -- ایران
موضوع	Soft law -- Iran
موضوع	حقوق بین‌الملل -- ایران
موضوع	International law -- Iran
شناسه افزوده	موسی‌زاد، رضا، ۱۳۳۹- مقدمه‌نویس
رده‌بندی کنگره	K۲۸۰
رده‌بندی دیویی	۳۴۰
شماره کتابشناسی ملی	۵۹۷۰۰۴۵

نام کتاب	شورای امنیت و حقوق نرم از قاعده‌گرایی تا هنجارسازی
ناشر	چتر دانش
نگارنده	رسول رضایی آدریانی
نوبت و سال چاپ	اول - ۱۳۹۸
شمارگان	۱۰۰۰
شابک	۹۷۸-۶۰۰-۴۱۰-۳۷۸-۷
قیمت	۲۵۰۰۰ تومان

فروشگاه مرکزی: تهران، میدان انقلاب، خمیرری جاوید (اردیبهشت شمالی)، پلاک ۸۸

تلفن مرکز بخش: ۶۶۴۹۲۳۲۷ - تلفن فروشگاه کتاب: ۶۶۴۰۲۳۵۳

پست الکترونیک: nashr.chatr@gmail.com

کلیه حقوق برای مؤلف و ناشر محفوظ است.

سخن ناشر

رشته‌ی حقوق با تمام شاخه‌ها و گرایش‌هایش، به‌منزله‌ی یکی از پرتیراژترین رشته‌های دانشگاهی کشور، تعداد فراوانی از دانشجویان علوم انسانی را به‌خود جلب کرده است؛ دانشجویانی که پس از تحصیل، وارد عرصه‌ی خدمت شده و در مناصب و جایگاه‌های گوناگون به ایفای وظیفه مشغول می‌شوند.

منابعی که در دانشکده‌های حقوق، مبنای کار قرار گرفته و تحصیل دانشجویان مدار آن‌ها قرار دارد، در واقع، مجموعه‌ی کتب و جزواتی هستند که طی سال‌های متمادی چنان‌که باید تغییر نیافته و خود را با تحولات و نیازهای زمانه هماهنگ نگه‌دهاند.

این درحالی است که نیاز مبرم دانش‌پژوهان به مجموعه‌های پربار و سودمند، امری انکارناپذیر است. به‌این ترتیب، ضرورت تدوین کتب غنی و ارزشمند برای رفع نیازهای علمی دانشجویان رشته‌ی حقوق و نیز رشته‌های متأثر از آن، باید بیش از گذشته مورد توجه قرار گیرد؛ کتاب‌هایی که روزآمدی محتوای آنها از یک سو و تناسب آنها با نیاز دانش‌پژوهان از سوی دیگر، مورد توجه و لحاظ ناشر و نویسنده، قرار گرفته باشد.

مؤسسه‌ی آموزش عالی آزاد دانش، در مقام مؤسسه‌ای پیشگام در امر نشر کتب آموزشی روزآمد و غنی، توانسته است گام‌های مؤثری در همراهی با دانشجویان رشته‌ی حقوق بردارد. این مؤسسه افتخار دارد که با بهره‌مندی از تجربیات فراوان خود و با رصد دقیق نیازهای علمی دانش‌پژوهان، به تولید آثاری همت گمارد که مهم‌ترین دستاورد آن‌ها، تسهیل آموزش و تسریع یادگیری پژوهندگان باشد. انتشارات چتر دانش امیدوار است با ارائه‌ی خدمات ارزشمند، شایستگی‌های خود را در این حوزه‌ی علمی بیش از پیش به‌منفعه‌ی ذی‌نفعان برساند.

فرزاد دانش‌پور

مدیر مسئول انتشارات چتر دانش

فهرست

مقدمه ۹

پیشگفتار ۱۵

فصل اول: پدیدارشناسی حقوق نرم ۲۱

گفتار اول: مفهوم حقوق نرم و روند شکل‌گیری آن در حقوق بین‌الملل ۲۳

۱- تحول مفهوم رضایت در حقوق بین‌الملل، رضایت به الزامات سیستماتیک ۲۳

۲- تعاریف نظری حقوق نرم ۳۱

۳- جانمایی حقوق نرم در منابع حقوق بین‌الملل ۳۵

۴- تعامل حقوق نرم با حقوق سخت (دوگانه‌ای از تکامل و تراکم) ۳۷

گفتار دوم: عوامل مؤثر در گزینش حقوق نرم ۴۰

۱- حقوق نرم به‌عنوان یک ابزار هماهنگ‌کننده بین‌المللی ۴۱

۲- نظریه اجتناب از نقض احتمالی قوانین الزام‌آور ۴۲

۳- به‌رأی‌گذاری مطلوبیت قوانین (نظریه تفویض) ۴۳

۴- مشترکات بنیادین حقوق بین‌الملل ۴۵

۵- حقوق نرم به وجود آورنده ابهام سازنده ۴۶

- ۴۶- حقوق نرم و هنجار سازی بین المللی؛ بی ثباتی یا استحکام حقوق بین الملل..... ۴۷
- گفتار سوم: تفاوت مفهومی الزام از پایبندی در حقوق نرم ۵۰
- ۱- تحلیل سازوکار اجرایی موافقت نامه پاریس..... ۵۲
- ۲- مکانیسم پایبندی و اجراء در توافق پاریس..... ۵۵
- ۳- چهار بهام: ضمانت اجرای حقوق نرم در نظام مسئولیت بین المللی..... ۶۲

فصل دهم: حقوق نرم و شورای امنیت ۷۰

- گفتار اول: تنوع ماهه شورای امنیت در تأمین حفظ صلح و امنیت بین المللی..... ۷۱
- ۱- ماهه قطعنامه های شورای امنیت..... ۷۱
- ۲- دامنه اعمال مول مواد ۲۴ و ۲۵ منشور و بررسی الزام یا غیرالزام آوری قطعنامه های شورای امنیت..... ۷۴
- ۳- عبارت پردازی قطعنامه های شورای امنیت (از حقوق نرم تا نرمی در حقوق بین الملل) ۸۲
- ۴- بررسی ادبیات قطعنامه های شورای امنیت در آرای دیوان بین المللی دادگستری..... ۸۵
- گفتار دوم: پایش آماری افعال به کار گرفته شده در تفسیر قطعنامه های شورای امنیت..... ۸۸
- ۱- یادآوری بیانیه ها غیرالزام آور در ضمن عبارات آغازین قطعنامه های شورای امنیت..... ۹۷
- ۲- استقبال از تلاش های انجام شده، در خلال قطعنامه های شورای امنیت..... ۱۰۳
- ۳- شناسایی کنش های مطلوب به مثابه القای ترجیحات رفتاری..... ۱۰۶
- ۴- تقویم هنجاری از طریق اشاره به گزارشات و نامه نگاری های درون سازمانی..... ۱۰۸
- ۵- بررسی تأثیر انضمام به قطعنامه های شورای امنیت در اثربخشی به اسناد نرم..... ۱۱۳
- گفتار سوم: مبانی رویکرد شورای امنیت به حقوق نرم..... ۱۱۴

- ۱- حقوق نرم، شورای امنیت و نظریه حکمرانی جهانی ۱۱۴
- ۲- استقرار نظام هنجاری شورای امنیت از طریق سازوکارهای تأمین صلح جهانی ۱۱۸
- ۳- هنجارسازی قطعنامه‌های شورای امنیت با به کارگیری ابهام سازنده ۱۲۰
- ۴- قوام یافتگی حقوق نرم از طریق قطعنامه‌های شورای امنیت: بررسی موردی قطعنامه‌های مربوط به تهدیدات تروریستی و میراث فرهنگی ۱۲۲

محل سوم: حقوق نرم، شورای امنیت و ایران ۱۲۷

- گفتار اول: شورای امنیت و اعمال رژیم عدم اشاعه (NPT) در قبال ایران ۱۲۹
- ۱- بررسی سازوکار اجرایی رژیم عدم اشاعه NPT و پادمان ۱۲۹
- ۲- آیا عدم پایبندی به پادمان به معنی نقض ان پی تی است؟ ۱۳۲
- ۳- آیا ایران با عدم گزارش به موقع اطلاعات تأسیسات هسته‌ای، تعهدات پادمانی خود را نقض کرده ؟ ۱۳۶
- ۴- پروتکل الحاقی و تفاوت‌های آن با پادمان ۱۴۰
- ۵- ورود شورای امنیت به پرونده هسته‌ای ایران: در صورت احراز عدم پایبندی ۱۴۲
- گفتار دوم: شورای امنیت و اعمال رژیم‌های غیر الزام‌آور در قطعنامه‌های خود علیه ایران ۱۴۶
- ۱- سازوکار اجرایی گروه ویژه اقدام مالی (FAF) ۱۴۶
- ۲- رژیم کنترل فناوری موشکی (MTCR) ۱۵۳
- ۳- ماهیت حقوقی برنامه جامع اقدام مشترک (برجام) ۱۵۵

منابع ۱۶۱

مقدمه

«طی قرن متاسفانه بنیان حقوقی روابط بین‌الملل براساس توافق بین دولت‌ها و توانی مذکور نیز بر مبنای رضایت دولت‌ها استوار گردیده بود و نظر بسیاری از حقوق‌دانان به مسئله ناظر بر اهمیت حصول رضایت دولت‌ها بوده است. در اهمیت رضایت دولت‌ها برخی مبنای حقوق بین‌الملل را رضایت عمومی دولت‌ها قلمداد کرده‌اند و برخی دیگر تا بدانجا پیش رفته‌اند که ماهیت حقوقی یا غیرحقوقی یک پدیدار اجتماعی را عموماً بسته به تراضی دولت‌ها دانسته‌اند. اما در مقابل برخی از حقوق‌دانان نقش رضایت دولت‌ها را در شکل‌گیری حقوق بین‌الملل امری اساسی ندانسته و با ارائه نقطه نظرات خود در صدد کاهش قدرت و حاکمیت دولت‌ها هستند در همین این راستا برخی را این باورند که در عصر چالش‌های روزافزون جهانی، اعتقاد به کسب رضایت (دولت‌ها) باید تعدیل شود و رضایت لزوماً منافع دولت‌ها را تأمین نمی‌کند.»^۱

اما به‌طور کل به نظر می‌رسد با توجه به اختلاف نظر گسترده‌ایی که در خصوص اصل رضایت دولت‌ها خصوصاً در دو دهه اخیر بروز کرده است و هم‌زمان با توجه به تحولات بین‌المللی معاصر و چالش‌های فزاینده جامعه بین‌المللی نقش اراده دولت‌ها و به تبع آن رضایت آنها در شکل‌دهی قواعد حقوق بین‌الملل دچار

۱- رضا موسی زاده، تحول مفهوم رضایت در برترو ربه ی دولت‌ها یا ناکید بر توافق ۲۰۱۵ پاریس " پژوهش‌های

روابط بین‌الملل، بهار ۱۳۹۵، شماره ۱۹، ص ۲.

تحولاتی شده است به شکلی که می‌توان برای توافقات بین‌المللی، خارج از اراده صریح و تشریفاتی دولت‌ها جایگاهی را بر نظام آینده حقوق حاکم بر جامعه بین‌المللی باز ساخت.

برخی حقوق‌دانان معاصر بر این باور هستند که تحولات جامعه بین‌المللی و نیاز به پیشبرد اهداف مشترک بشریت و ضروریات کارکردی نظام حقوق بین‌الملل ایجاب می‌کند که موانع همکاری دولت‌ها بر طرف گردد و اساس حقوق بین‌الملل بر پایه‌هایی استوار گردد که سیر تکاملی تغییرات جهانی را مورد توجه قرار دهد؛ لذا در این راستا نظام حقوق بین‌الملل معاصر باید مبتنی بر هنجارسازی غیر ضابطی استوار گردد.

با این حال باید حقوق بین‌الملل هنوز از بند حاکمیت دولت‌ها و تجلی بیرونی آن یعنی اصل ارادی بودن تراضی به قواعد حقوقی کاملاً رهایی نیافته است، اما تدبیر واقعیات زیست بین‌المللی معاصر، گمبای آن است که حقوق بین‌الملل در گذر زمان به چنان رشدی رسیده است که همه کارکرد آن ضرورتاً منوط به تراضی دولت‌ها نیست، زیرا الزامات کارکردی سیستم ایجاب می‌کند که قواعد حقوقی فارغ از تراضی دولت‌ها تشخیص و تعین شوند.

برای تدبیر الزامات همزیستی در عرصه بین‌الملل، همچنین قانونمندسازی پدیده‌های نوظهور در حقوق بین‌الملل فعالان این عرصه با دو گزینه مواجه هستند: یا به ترتیبات کلی موجود در اسناد الزام‌آور قناعت کرده و با حد امکان تلاش کنند آن قواعد را بر موضوعات جدید تطبیق دهند یا اینکه دامنه آن‌ها به تدوین اصول راهنما و دستورالعمل‌های هنجاری مورد نیاز برای پیشبرد امور بپردازند. چنانکه اولریش فاستن رات^۱ اشاره می‌کند سازوکار حقوق نرم می‌تواند شفافیت مفاهیم و یا هنجارسازی حقوقی را در قالب یک اجماع همه‌جانبه به سامان برساند^۲ حقوق نرم از جمله راه‌هایی هستند که تراضی را محدود می‌کند و امکان نظم حقوقی بین‌المللی را فراهم می‌آورد. تا جایی که حقوق بین‌الملل

1- Ulrich Fastenrath

2- Ulrich Fastenrath, Relative Normativity In International Law, EJIL (1993), at,314.

توانسته است به مرحله‌ای برسد که تراضی دولت‌ها را در بخش‌هایی محدود کند، به گونه‌ای که دیگر آنها نمی‌توانند در چنین سیستمی آزادانه اراده و خواست خود را به کار گیرند.

از طرفی ساختار ماهوی و نسبیت‌های هنجاری در منابع حقوق بین‌الملل ما را به نوعی رویکرد طیفی^۱ رهنمون می‌دارد. شاید از آن هنگام که دیوان در رای روف بارسلنا ترکشن سنگ‌بنای ترتب ماهوی را در حقوق بین‌الملل گذاشت و بر آن تفاوت اساسی میان تعهدات یک دولت «در قبال همه»^۲ و تعهدات دوجانبه دولت‌ها را تبیین کرد^۳ زمینه را برای پذیرش نسبیت هنجاری قواعد حقوقی فراهم کرده است، نسبیتی که بدان یک طیف یک سر آن قواعد آمره و سر دیگر آن را حقوق نرم مشخص می‌شود.^۴

حقوق نرم پس از آنکه یک هنجار حقوقی باشد یک هنجار اجتماعی است که در عین حال تعریف و دریافت سیاسی برای آن وجود ندارد، اما در این میان و پس از پایش تعاریف متعدد از حقوق نرم، به نظر می‌رسد می‌توان حقوق نرم را سند نوشته‌شده غیرالزام‌آوری دانست که دولت‌ها یا سازمان‌ها از طریق آن یک «ترجیح رفتاری»^۵ را تبیین می‌کنند. این ترجیح رفتاری که می‌تواند در اشکال مختلفی همچون اصول، هنجارها، استانداردها و یا هئتمنه بیانیه‌ای ارائه شود، دستیابی به همکاری‌های کارکردی میان دولت‌ها را سهول می‌کنند و جهت کلی حرکت را، با توجه به اهداف سیستم، به تابعش نشان می‌دهد، بی‌آنکه وظیفه و تعهدی منجر برای آنها ایجاد کرده باشند. حقوق نرم می‌تواند به عنوان پل ارتباطی میان تشریفات مربوط به تهیه قوانین از یک سو و تأمین نیازهای هنجاری از سویی دیگر عمل کند. البته باید توجه داشت که دل‌بستن به حقو

1- Spectrum approach

2- ErgaOmnes

3- ICJ reports 1970, "Barcelona Traction, Light and Power Company, Limited (Belgium v. Spain)", para. 32.

4- Andrew T. Guzman, "International Soft Law", P. 4.

5- Behavioral preference

نرم، توسل به راهکاری شکننده برای قانونمند کردن پدیده‌های نوظهور است و تنها راه تبدیل این دست هنجارها به قواعدی قابل اتکا، امکان استناد به آنها در قالب حقوق عرفی و یا بهبود سطح الزام آوری این اسناد به معاهدات است. اما آنچه مسلم است آنکه این امر میتواند انتظارات مشروع کنشگران بین‌المللی برای تدبیر مسائل روزآمد، را به نحو رضایت‌بخشی برطرف کند.

در این بین اما بی‌تردید سازمان‌های بین‌المللی در تعدیل رضایت دولت‌ها نقش بسزایی را ایفا کرده‌اند از رهگذر تحولات بین‌المللی شصت سال اخیر، نهاد حاکمیت و رضایت دولت‌ها به تدریج در حال فرسایش و رنگ باختن است و به تدریج راده سعی جایگزین اراده فردی و انحصاری دولت‌ها می‌شود، به‌ویژه با ابزارهای هنجاری سازمان‌های بین‌المللی که آغازگر این رنسانس حقوقی محسوب می‌شوند شورای امنیت سازمان ملل نیز به‌عنوان یکی از مهم‌ترین نهادهای بین‌المللی در امر اردی ملل منشور ملل متحد بدون آنکه ذکر از توافق و یا تراضی دولت‌های عضو کند تصاویری دارد که شورای امنیت باید وجود هرگونه تهدید و نقض صلح و تجاوز تعیین کند. این بدان معناست که تعیین مصادیقی که ذیل صلاحیت شورای امنیت قرار می‌گیرد دیگر منوط به تراضی دولت‌های عضو سازمان ملل نیست.

ضمن آنکه مرور ادبیات قطعنامه‌های شورای امنیت نشان می‌دهد شورا در خلال قطعنامه‌های خود همواره از حقوق نرم نیز استفاده کرده است در به‌کارگیری از حقوق نرم ممکن است بخشی از محتوای سند تهیه بخش دیگر آن الزام‌آور باشد به عبارت دیگر شاید نتوان قطعنامه‌های شورای امنیت را از نظر ماهوی ذیل حقوق نرم مطرح کرد، اما نرمی بخشی از اسناد قطعنامه‌ها را می‌توان به‌عنوان الگوی نرم در حقوق بین‌الملل مطرح نظر قرار داد. شورای امنیت همچنین می‌تواند در بافتار قطعنامه‌های خود مقدماتی را برای ایجاد رویه و یک جریان حقوقی تمهید کنند یا بدون اینکه به تعهداتی الزام‌آور تبدیل

شده باشند به ایجاد هنجارها و دلایل شبه حقوقی منتج گردند. این مفاهیم در واقع همان حقوق نرم هستند که از معاهداتی با قالب‌های سخت متمایز شده‌اند. حقوق سخت الزام‌آور هستند در حالی که وضعیت حقوق نرم از این حیث در جایگاهی بسیار ضعیف و مبهم قرار دارد. این به آن معناست که ما گاهی با سند نرم مواجه هستیم و گاهی با محتوای نرم، در این راستا برخی معتقدند سود در خلال سخت‌ترین نظامات حقوق بین‌الملل همچون قطعنامه‌های شورای امنیت، محتوایی نرم با الزام‌آوری مضیق^۱ را گنجانند.

رضا موسی‌زاد

۱۳۹۸